
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.18>

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ В ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Жукевич І.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права та публічного управління

Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»

<http://orcid.org/0000-0001-7332-1014>

Жукевич І.В. Судовий контроль за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства в Україні.

Стаття присвячена дослідженню особливостей судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України. Судовий контроль за виконанням судових рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України є одним із засобів юридичного захисту прав сторін у цивільних справах, особливою формою правосуддя, діяльністю суду пов'язаною із реалізацією судових актів у цивільних справах. Прийняттям нового Цивільного процесуального кодексу України обумовлено часткове приведення цивільного процесуального законодавства у частині встановлення судового контролю у відповідність до міжнародних стандартів, відповідно до яких передбачається необхідність здійснення судового контролю над втручанням у право на свободу та особисту недоторканність психічнохворої особи під час її госпіталізації до психіатричного закладу без її згоди. Зокрема, шляхом законодавчого закріплення періодичного судового контролю за наявністю/продовженням існування підстав для обмеження чи позбавлення особи дієздатності. Проте нині існуюче законодавче розуміння поняття судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві є невиправдано надмірно вузьким. Адже сьогодні законодавчо судовий контроль за виконанням судових рішень зводиться тільки до оскарження рішень, дій та бездіяльності державних та приватних виконавців. До того ж, не можна оминати увагою відсутність у структурі Цивільного процесуального кодексу України положень, присвячених регламентуванню специфіки судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України.

Все це свідчить про необхідність удосконалення законодавства України у частині регламентування судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України. По-перше, у напрямку розширення законодавчого розуміння поняття судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві; по-друге, у напрямку закріплення на рівні Цивільного процесуального кодексу України окремою структурною частиною правових засад судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України.

Ключові слова: судовий контроль, виконання судових рішень, окреме провадження, цивільне судочинство, цивільні справи.

Zhukevych I.V. Judicial control of the enforcement of judgment in separate proceeding in civil proceedings in Ukraine.

The article is devoted to the study of the peculiarities of judicial control over the execution of decisions in separate civil proceedings of Ukraine. Judicial control over the execution of court decisions in separate civil proceedings of Ukraine is one of the means of legal protection of the rights of the parties in civil cases, a special form of justice, related to the activity of the court with the implementation of judicial acts in civil cases. The adoption of the new Civil Procedural Code of Ukraine is conditioned by the partial bringing of civil procedural legislation in terms of establishing judicial control in accordance with international standards, according to which the need for judicial control over interference with the right to freedom and personal integrity of a mentally ill person during his hospitalization in a psychiatric institution without her consent. In particular, through the legislative establishment of periodic judicial control of the existence/continuation of

grounds for limiting or depriving a person of legal capacity. However, the currently existing legislative understanding of the concept of judicial control over the execution of decisions in civil proceedings is unjustifiably excessively narrow. After all, today legislative judicial control over the execution of court decisions is reduced only to the appeal of decisions, actions and inaction of state and private executors. In addition, one cannot overlook the absence in the structure of the Civil Procedure Code of Ukraine of provisions dedicated to the regulation of the specifics of judicial control over the execution of decisions in separate civil proceedings of Ukraine. All this indicates the need to improve the legislation of Ukraine in terms of regulating judicial control over the execution of decisions in separate proceedings of the civil court of Ukraine. First, in the direction of expanding the legislative understanding of the concept of judicial control over the execution of decisions in civil proceedings; second, in the direction of enshrining at the level of the Civil Procedure Code of Ukraine a separate structural part of the legal foundations of judicial control over the execution of decisions in separate civil proceedings of Ukraine.

Key words: judicial control, execution of court decisions, separate proceedings, civil proceedings, civil cases.

Вступ. Одним із засобів юридичного захисту прав сторін у цивільних справах є судовий контроль за виконанням судових рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України. Судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах є особливою формою правосуддя, діяльністю суду пов'язаною із реалізацією судових актів у цивільних справах, яка здійснюється у формі «контрольного санкціонування» вчинення деяких процесуальних дій у виконавчому провадженні при розгляді цивільних справ, безпосереднього розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність виконавців, як важливої гарантії захисту права особи у судовому цивільному процесі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що судовий контроль за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України дотепер не був предметом спеціальних наукових досліджень. Наявні доробки українських науковців розглядають лише судовий контроль за виконанням рішень в цивільному судочинстві України в загальному.

Метою і завданням наукової статті є розглянути питання судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України [1] судові рішення

ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Як і в будь-якому іншому виді цивільного судочинства, судові рішення ухвалюються судом і під час розгляду справ окремого провадження, яке, згідно позиції вітчизняного законодавця, викладеній у ч. 1 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), являє собою вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорованих прав [2]. Це, зокрема, справи щодо: обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб; надання права на шлюб; розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, а також за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі; встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом [2].

Зважаючи на специфіку вищенаведених категорій справ, на наш погляд, важливість судового контролю за виконанням судових рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України є очевидною. Питанню судового контролю за виконанням судових рішень у цивільному судочинстві нашої держави присвячено Розділ VII ЦПК України [2], з відповідною назвою. Проте системний аналіз положень цього розділу дає підстави стверджувати, що він містить лише загальні основи здійснення судового контролю за виконанням судових рішень, не виокремлюючи будь-яких особливостей залежно від виду провадження.

Такий підхід законодавця видається нам невиправданим. Обґрунтування наступне. Візьмемо для прикладу справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною, госпіталізацією до психіатричного закладу недієздатної особи [3; 4; 5; 6]. Адже системний аналіз законодавства України дає підстави стверджувати, що недієздатні особи є особливою категорією людей (фізичних осіб),

які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння. Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод. Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації. Про це, зокрема, наголошувалося у Рішенні Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) (далі - Рішення Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016) [6].

Як слушно зазначається у Рішенні Конституційного Суду України [6], така госпіталізація за своєю природою та наслідками є непропорційним обмеженням конституційного права недієздатної особи на свободу та особисту недоторканність, тому вона має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, з урахуванням зазначених міжнародно-правових стандартів, правових позицій Конституційного Суду України та виключно за рішенням суду. А отже, судовий контроль за госпіталізацією недієздатної особи до психіатричного закладу є необхідною гарантією захисту її конституційних прав і свобод. При цьому, встановлена у Законі України «Про психіатричну допомогу» [13] процедура госпіталізації недієздатної особи до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра не передбачає судового контролю за такою госпіталізацією, оскільки законодавець фактично розглядав її як добровільну, хоча госпіталізація недієздатної особи відбувається без надання нею усвідомленої згоди. У свою чергу, згідно з ч. 1 ст. 8 Конституції України [1] в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Разом з тим, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу [12].

З огляду на вказане, цілком логічним видається визнання таким, що не відповідає Конституції

України (є неконституційним), положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III з наступними змінами у взаємозв'язку з положенням частини другої цієї статті стосовно госпіталізації особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра без судового контролю, у Рішенні Конституційного Суду України від 01 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016 [6].

Як відомо, 2017 року набрала чинності нова редакція ЦПК України, відповідно до приписів якої у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності передбачається періодичний судовий контроль за наявністю/продовженням існування підстав для обмеження чи позбавлення особи дієздатності [8]. Зокрема, ч. 6 ст. 300 ЦПК України [2] встановлюється максимальний строк дії судового рішення про визнання фізичної особи недієздатною у 2 роки, що повною мірою відповідає міжнародному праву. При цьому, згідно зі статтею 1 Конвенції про права інвалідів від 13 грудня 2006 року [11] до інвалідів належать, у тому числі, особи зі стійкими психічними порушеннями, які під час взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Відповідно до п. 4 ст. 12 цієї конвенції держави-учасниці мають, зокрема, забезпечувати, щоб усі заходи, пов'язані з реалізацією інвалідами правоздатності, застосовувалися протягом якомога меншого строку й регулярно перевірялися компетентним, незалежним та безстороннім органом чи судовою інстанцією. Разом з тим, у Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» від 18 лютого 1992 року № 46/119 [8] визначено, що примусова госпіталізація чи затримання пацієнтів спочатку має відбуватися на короткий строк, встановлений національним законодавством, для обстеження і попереднього лікування до розгляду такої госпіталізації чи затримання контрольним органом, яким має бути суд чи інший незалежний та безсторонній орган (принципи 16, 17). У свою чергу, Парламентська Асамблея Ради Європи у Рекомендації з психіатрії та прав людини від 1 січня 1994 року № 1235 передбачила, що рішення про примусову госпіталізацію особи до психіатричного закладу має ухвалюватися суддею з встановленням часових меж такої госпіталізації (пункт 7) [10]. Звідси випливає, що прийняттям нового ЦПК України обумовлено часткове приведення цивільного процесуального законодавства у частині вста-

новлення судового контролю у відповідність до міжнародних стандартів. Адже аналіз наведених міжнародних документів дає підстави для висновку про необхідність здійснення судового контролю над втручанням у право на свободу та особисту недоторканність психічнохворої особи під час її госпіталізації до психіатричного закладу без її згоди, зокрема, шляхом законодавчого закріплення періодичного судового контролю за наявністю/продовженням існування підстав для обмеження чи позбавлення особи дієздатності.

Разом з тим, як нами вже зазначалося у попередніх дослідженнях [14, с. 321] на сьогодні, законодавчо судовий контроль за виконання судових рішень зводиться тільки до оскарження рішень, дій та бездіяльності державних та приватних виконавців. Зокрема, таких висновків можна дійти проаналізувавши ст. 447 ЦПК України, яка встановлює право сторін виконавчого провадження звернутися до суду із скаргою, якщо вони вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи [2]. На наш погляд, вищенаведене вкотре підтверджує тезу про те, що нині існуюче законодавче розуміння поняття судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві є дуже вузьке, що має негативний вплив і на інститут .

Висновки. Беручи до уваги вищевикладене, вважаємо за можливе зробити висновок про необхідність удосконалення законодавства України у частині регламентування судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України. По-перше, у напрямку розширення законодавчого розуміння поняття судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві; по-друге, у напрямку закріплення на рівні Цивільного процесуального кодексу України окремою структурною частиною правових засад судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України.

Насамкінець, слід зазначити, що питання судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства України потребує подальших наукових досліджень. Зокрема, у напрямку судового контролю за виконанням рішень в окремому провадженні цивільного судочинства на прикладі інших категорій справ окремого провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>.

3. Категорія справи № 545/3245/22: Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи окремого провадження; Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, з них:; про визнання фізичної особи недієздатною. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107430031>.

4. Категорія справи № 206/484/23: Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи окремого провадження; Справи про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108816573>.

5. Категорія справи № 127/21498/22: Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи окремого провадження; Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, з них:; про визнання фізичної особи недієздатною. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107945435>.

6. Категорія справи № 699/14/22: Цивільні справи (з 01.01.2019); Справи окремого провадження; Справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, з них:; про визнання фізичної особи недієздатною. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106880080>.

7. Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

8. Case of Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2249069/11%22%5D%7D>.

9. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» від 18 лютого 1992 року № 46/119. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_905.

10. Рекомендації з психіатрії та прав людини Парламентської Асамблеї Ради Європи від 1 січня 1994 року № 1235. URL: <https://rm.coe.int/16804cdd63>.
11. Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.
13. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 року № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
14. Жукевич І.В. Причини неефективності судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України // Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року). Івано-Франківськ: Редаційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 320–325.